

- ¹⁷ Hildegard Ibidem.
¹⁸ Az aztékok naponta mutattak be emberáldozatokat Huitzilopochtli-nak (a nap és a háború istenének), Quetzalcoatlnak, valamint Tlaloc esőistennek. Lásd DALE M. BROWN (szerk.): *Az aztékok: a vér és csillogás birodalma*. Budapest, 1993, Gemini Kiadó.
¹⁹ Valamint a felszabadítás teológiájával való kapcsolatát lásd GUTIRREZ, GUSTAVO: *Isten, vagy az arany az Indiákon. Latin-Amerika a XVII. században*. Ford. Kovács Marian. Szeged, 2005, Agapé Kiadó.
²⁰ Természetesen a Mohamedre történő utalást, a történelmi kor viszonyait figyelembe véve, annak megfelelően helyesen értelmezve kell megközelíteni.
²¹ Benyhe ibdem.

OSKÓ PÉTER–MOLNÁR GÁBOR

Néhány szempont Latin-Amerika társadalomföldrajzához

A világgazdasági szempontból értelmezett centrum–periféria viszonyrendszer jelenleg egyik legerősebb centrumának számító Angol-Amerikával szemben a kettős kontinens többi része periferikus-félperiferikus jellegű, gazdaságilag gyengén, vagy közepesen fejlett, jórészt az USA vonzáskörébe tartozó államokat foglalja magába. Ezek az országok a közös társadalmi-gazdasági vonásaik alapján külön, ún. „nagy-térséget” alkotnak, mely elnevezésére nagyszerűen megfelel a már sok szempontból emlegetett „Latin-Amerika” elnevezés. A „társadalomföldrajzi nagytérség”, A. KOLB (1962) elnevezésével ez a térség az ún. „kultúrföldrész” (ez esetben „Latin-amerikai kultúrterület”), mely nem egyezik a geológiai-természetföldrajzi értelemben vett földrész-lehatárolásokkal. E lehatárolások jellemzése bizonyos fokú általánosításokat is feltételez. A latin eredetű spanyol, ill. portugál nyelv (valamint a francia) és a római katolikus vallás egyeduralma mellett sok országban fennmaradtak – sőt Peruban, Bolíviában és Paraguayban hivatalosan is elismertek – az indián őslakosság nyelvei. A Karib-tenger térségének számos kis országa angol (Jamaica, Brit Virgin-szigetek), francia (Martinique, vagy Guadelupe), vagy holland (Aruba, Bonaire, Curacao) nyelvű lakosságával, sőt olykor protestáns felekezetek dominanciájával elüt a latin-amerikai államok többségétől. A spanyol ajkú, katolikus népesség elterjedése viszont északon túlnyúlik Latin-Amerika határán, és messze behatol az Egyesült Államok területére. Jelenlétük az USA sok déli államában nemcsak jelentős népességföldrajzi, hanem politikai tényező is (Florida, Texas, California).

Amerika távol esett az emberré válás afrikai színterétől, így benépesülésére csak relatíve későn, - kb. 30-40 ezer évvel ezelőtt - kerülhetett sor. Az indiánok ősei a nagy eljegesedések idején szárazra került Bering–szoros széles földhídján át Ázsiából érkeztek, és az interstadiálisok (eljegesedések közötti időszakok) enyhébb időszakaiban a belföldi jégtakaró közötti szárazulatokon, pl. a Mackenzie-folyó völgye és/vagy Alaszka tengerpartja mentén vándoroltak dél felé. Sok ezer évnek kellett eltelnie, míg a vadászó-gyűjtögető népcsoportok

eljutottak Közép-Amerikáig, majd az ottani őserdőkön átszivárogyva Dél-Amerikát is birtokba vették. Patagóniát kb. 10 ezer évvel ezelőtt érték el. (Ezekre a következtetésekre a kutatók a tűzrakó helyek radiokarbon vizsgálata alapján jutottak.) Közben az utolsó eljegesedés idején – kb. 10-15 ezer évvel ezelőtt – Ázsia felől egy újabb vándorlási hullám sodorta Amerika északi partjaira az eszkimók és a velük közeli rokonságban álló aleutok őseit.

Latin-Amerika társadalomföldrajzának rövid összefoglalása és néhány jellemzője

Történelmi előzmények

Az amerikai indiánok kivétel nélkül a 0-ás vércsoportba tartoznak, míg ázsiai rokonaik, a mongoloid népek között ez az arány csak kb. 50%. Ennek az eltérésnek a magyarázata az lehet, hogy a Bering-szoroson átkelő embercsoport, amelytől az egész indián népesség származik, igen kis létszámú – mindössze 10-12 fő lehetett, és tagjai valamennyien a 0-ás vércsoportba tartoztak, ill. közülük csak a 0-ás vércsoportúak tagjai maradtak életben. (Czeizel 2003).

A halászat-vadászat és a gyűjtögetés, valamint az ezzel járó folytonos vándorlás, a nomád életforma Amerika túlnyomó részén egészen a legújabb korig fennmaradt. A Mexikói-magasföldön élő népcsoportok azonban már a Kr. e. III. évezredben elkezdtek áttérni a földművelésre. Ezzel párhuzamosan bontakozott ki a földművelés másik gócterülete a Perui-Andokban. A földközösségi tulajdonon alapuló növénytermesztés a szárazabb területeken idővel öntözéssel, az Andokban teraszozással, állattartással (pl. láma), és trágyázással is kiegészült, s így a sűrű népesség megélhetéséhez, jól szervezett államalakulatok létrejöttéhez is alapot teremtett.

A közép-amerikai földhídon a Kr. u. IV-VII. században kibontakozó, majd a IX. századtól – feltehetőleg a trópusi termőtalaj kimerülése miatt – a Yucatán-félszigetre áttevődő maya kultúra emlékét őrzi a mintegy 120 romváros és a 40-60 méter magas díszített lépcsős templompiramisok. A Mexikói-magasföld földművelő népeit a XIV. században az aztékok igázták le és fogták egységbe. Az Andok északi és középső részén a spanyolok érkezése előtt élte virágkorát az inka birodalom, amely szervezettségével, kézműipari és építészeti alkotásaival a mayákat és aztékokat is felülmúlta. Az európai hódítást megelőző ún. prekolumbián időszak legfejlettebb, jól tagolt amerikai társadalmi azonban az anyagi kultúra terén csupán az újkőkor szintjét érték el: a fémmegmunkálás az aranyra, ezüstre, rézre korlátozódott, nem ismerték a kereket, s kezdetleges írása csak a mayáknak és aztékoknak volt.¹

Kolumbusz 1492-es felfedező útjával megkezdődött az addig ismeretlen földrész gyarmatosítása. A spanyolok és portugálok VI. Sándor pápa közvetítésével jó előre megosztottak az óceánon túli területek birtoklásán: az 1494. évi tordesillasi szerződés a nyugati hosszúság 46. fokától keletre eső területeket a portugáloknak juttatta, ettől nyugatra pedig a spanyoloknak adtak szabad kezdet (ez alapján lett pl. Brazília a portugáloké). A XVI. század első felében egymás után indultak a konkvisztádorok seregei az Újvilágba, és néhány évtized alatt meghódították Mexikót, Közép- és Dél-Amerikát. A gyors sikerek elsősorban az európai haditechnika fölényének volt köszönhető: a páncélos, tűzfegyverekkel rendelkező hódítókkal szemben esélyük sem volt az őslakosoknak. Ráadásul belső ellentétek is gyengítették őket, amit a hódítók ki is használtak.

A XV. század végén Amerika lakossága 30-40 millió fő lehetett; az erre vonatkozó becslések rendkívül tág határok közt – 15 és 90 millió – szóródnak. Az európaiak színre lépését megdöbbenő demográfiai hanyatlás követte: 1650-re a kettős kontinens népessége – a bevándorlások ellenére – kb. 12 millió főre süllyedt; ennek közel fele jutott Dél-Amerikára. A hódítók helyenként népirtássá fajuló kegyetlenkedései mellett a pusztulás döntő tényezője azonban az Európából behurcolt fertőző betegségekben keresendő, amelyekkel szemben az őslakosok nem tudtak védekezni.

A spanyol hódítók zöme az anyaország háborúiban edződött, ám elszegényedett nemesek közül (valamint, sok esetben a börtönökből szabadult rabokból) verbuválódott, akiket a gyors meggazdagodás és a birtokszerzés vágya hajtott. Az államot mindenek előtt a nemesfémek megszerzése, a kincstár bevételeinek gyarapítása érdekelte. A nemesfémek fontosságát az okozta, hogy az európai hatalmak és a Kelet-Ázsia közti klasszikus kereskedelemben súlyos deficit mutatkozott Európa rovására. Ezt igyekeztek pótolni a minél nagyobb nemesfém beszerzéssel, amiben Spanyolország óriási előnyre tett szert az amerikai nemesfémkészletek „felfedezésével”. Ez eredményezte, hogy Spanyolország és Portugália a XVI. század kereskedelmi hatalmaivá emelkedhetett. Lisszabon és Sevilla pedig fontos kereskedelmi központokká váltak. Az azték és az inka birodalom leigázásával és kirablásával egyidejűleg már sor került az Antillák aranylelőhelyeinek feltárására, majd ezek kimerülése után – a XVI. század közepétől – a figyelem a mai Mexikó és Bolívia ezüstabányái felé fordult, lásd. Potosí, a bolíviai „ezüstaváros”, melyet fénykorában, a XVII. században kb. 150-200 ezren laktak.²

Az anyaországból bevándorló spanyolok elsősorban a már eleve sűrűn lakott vidékeken telepedtek le, ahol a királyi adománybirtokok (encomienda) művelésére az indián munkaerő rendelkezésre állt. Az „encomienda” formailag a korona tulajdonjogához tartozott. Ez a XVII-XVIII. század folyamán átadta a helyét a magántulajdonon alapuló nagybirtokrendszernek: kialakult az hacienda-rendszer, mely gyakorlatilag torzítva reprodukálta az ibériai feudalizmust, rabszolgamunkával kiegészítve azt. Emellett, noha egyre szűkebb keretek között, de az indiánok földközösségei is fennmaradtak. A gyarmati hatalom gazdasági alapjainak kiépülésével párhuzamosan folyt a közigazgatás megszervezése, amely új városok alapítását és látványos fejlődését vonta maga után. 1535-ben Mexikóváros lett Új-Spanyolország Alkirályság székhelye, 1542-ben pedig létrehozták Lima székhellyel a dél-amerikai Perui Alkirályságot. Erről 1717-ben leválasztották Új-Granadát (Bogotá fővárossal), majd 1776-ban Rio de la Platát (székhelye: Buenos Aires). Az alkirályságok tovább tagolódtak, később nagyjából ezeknek a határai öröklődtek át a független államokra. Az államigazgatás, a gyorsan kiépülő római katolikus egyházi hierarchia és a felsőoktatás központjai általában a tengerparttól távolabb, a hegységek kellemesebb éghajlatú, eleve sűrűn lakott övezetében jöttek létre. A kikötővárosok főleg az anyaországgal való kapcsolattartást szolgálták. Kivétel jelent Brazília, ahol a tengerparti városok váltak a gazdaság centrumaivá.

A spanyolok kevés figyelemre méltatták az Újvilágnak azokat a vidékeit, ahol expedícióik nem találtak nemesfém lelőhelyeket és sűrű lakosságot. Ezért kerülte el a gyarmatosítás Észak-Amerika törzsterületét és Dél-Amerika távoli végeit. Az Amazonas-medence széles őserdei határsávját a birodalom a tőle teljesen független szerzetesrendi missziók (pl. a jezsuiták) felügyelete alá helyezte.

A spanyolok földrajzi felfedezései természetesen felkeltették a rivális európai hatalmak érdeklődését is. A franciák és az angolok a XV. század végétől több expedíciót küldtek az óceán túlsó partjának felfedezésére. Miután világhósszá vált, hogy Kelet-Ázsiába csak Ame-

rika megkerülésével lehet eljutni, legkiválóbb hajósaik makacsul kutattak az „Északnyugati átjáró” után, és eközben feltérképezték Észak-Amerika keleti partjait. Mindez anyagilag kevés sikert hozott. Annál jövedelmezőbbnek bizonyult viszont Anglia, Franciaország és Hollandia számára az államilag támogatott kalózkodás; az arannyal-ezüsttel megrakott gályák kifosztása és a spanyol gyarmati kikötők felprédálása. Az Antillákon berendezkedő kalózkodók készítettek elő a terepet ahhoz, hogy a XVII. század folyamán – miután a spanyolok tengeri hatalma meggyöngült – ezek a szigetek hivatalosan is brit, francia vagy holland gyarmattá váljanak.

Mínthogy az Antillák szigetvilágának őslakossága a XVI. század folyamán szinte teljesen kipusztult, a spanyolok az egyre nagyobb területeket elfoglaló cukornádültetvények művelésére Afrikából hurcoltak be rabszolgákat. A portugál gyarmatosítók, akik Dél-Amerika ritkán lakott keleti partvidékén rendezkedtek be, kezdettől fogva a fekete rabszolgák munkájára alapozták az ültetvényes gazdálkodást. A rabszolga-kereskedelem monopóliumáért a XVII. században már holland, francia és angol társaságok versenyeztek egymással, és országuk újonnan szerzett karib-tengeri birtokait tették a szállítmányok elosztásának központjává. 1500 és 1850 közt kb. 9-10 millióra tehető az Újvilág kikötőiben partra tett afrikai rabszolgák száma. A nyugat-indiai szigetvilágba és Brazíliába egyaránt kb. 4-5 millió, a spanyol gyarmatokra és Észak-Amerikára fél-fél millió jutott.

Antropológiai és demográfiai szempontok

Az Újvilágba történő kivándorlást a spanyol és a portugál állam is támogatta, de 1800-ra az amerikai kettős kontinens összlakossága (kb. 24 millió fő) még mindig nem érte el a felfedezések előtti szintet. Latin-Amerika kb. 17 millió lakosából ekkor 3,5 millió fő volt európai származású (kreol), és a népesség egyre szélesebb rétegét alkották a fehérek és indiánok keveredéséből származó meszticek. A feketék és a különböző árnyalatú afrikai-európai (mulatt), valamint az afrikai-indián (zambo) keverékek tovább színesítették a kontinens emberföldrajzi képét.

Az afrikai rabszolgák tömeges behurcolása mellett, a gyarmati korszak elmúltával intenzívebbé vált, ill. tovább folytatódott az európaiak bevándorlása, de immár nemcsak a Pireneusi félszigetről, hanem más államokból – főként olasz és német földről - is nagy számban érkeztek telepesek Dél-Amerika mérsékelt égövi településeire. 1841 és 1940 között Latin-Amerika népessége összesen közel 10 millió bevándorlóval gyarapodott. A fekete rabszolgák felszabadítása után a karib-tengeri brit gyarmatokra Indiából, a holland kolóniákra ezen kívül Indonéziából toboroztak munkásokat, sőt pl. Brazíliába és Peruba japánok is települtek. (Eklatáns példa az 1990-es évek perui elnöke: Alberto Fujimori esete, aki az elnöki székig jutott!) Trinidadban a lakosság 44, Guyanában 52%-a indiai eredetű.

A rendkívül színes emberföldrajzi kép néhány eleme: meszticek alkotják a többséget Mexikóban, valamint a közép-amerikai földhíd és az Andok legtöbb államában. A tisztán indián eredetű lakosság aránya Bolíviában, Peruban és Guatemalában a legmagasabb, ellenben Argentína és Uruguay lakói csaknem kizárólag fehérek. A fekete rabszolgák utódai, ill. részben mulattok népesítik be Jamaicát, Haitit, Belizét, valamint a Bahamákat és a Kis-Antillákat, míg Guyana lakóinak zöme indiaiakból és afrikaiakból tevődik össze. Brazília lakosságának két fő alkotóelemét a fehérek és mulattok jelentik.

A népesség száma az utóbbi kétszáz évben rendkívül gyors – a XIX. században ötszörös,

a XX. században hatszoros – növekedést mutatott, és 2003-ban túllépte az 530 millió főt. Ebben csak másodlagos szerepet játszott a bevándorlás, amelynek utolsó nagy hulláma a második világháború után érte el a térséget. Attól fogva mindenütt a természetes szaporodás lett a növekedés egyedüli tényezője. A demográfiai robbanás az 1950-es években tetőzött, majd lassan csillapodni kezdett. A természetes szaporodás napjainkig 15 ezrelékre süllyedt, ami már csak kevéssel haladja meg a világátlagot. A születéskor várható élettartam (71 év) és a „teljes termékenységi mutató” (egy nőre átlagosan 2,5 gyermek jut) szintén a népesedési ciklus utolsó szakasza felé tartó átmenetet jelzi. Mexikót és a Karib-tenger térségét az utóbbi pár évtizedben egyre több – részben illegális - kivándorló hagyta el az Egyesült Államok, ill. kisebb mértékben Európa irányába. A Brit Birodalom utolsó évtizedeiben – ellensúlyozandó az Amerikába, Kanadába, Ausztráliába és Új-Zélandra kivándorló angolszász munkaerőt - több százezer alattvaló érkezett a gyarmatokról, így pl. Barbadosról, Jamaicából is. Mexikóból a jobb megélhetés miatt sokan próbálkoznak legálisan, ill. illegálisan az Egyesült Államokba jutni. Kubából politikai okok miatt, Haitiből a polgárháborús helyzet miatt igyekeznek sokan az USA irányába. Ez a népesedés fő irányzatát viszont alig módosítja: 2025-re Latin-Amerika lakóinak száma várhatóan megközelíti a 750 milliót.

A népesség eloszlásának fő vonásai már a gyarmati korszakban kirajzolódtak. A legsűrűbb népesség a trópusi égöv kellemes éghajlatú magassájdjein, valamint a meleg mérsékelt övezet tengerpartjain tömörül. A legnagyobb népsűrűséggel az Antillák szigetei tűnnek ki. A legritkábban lakott terület – néhány csekély kiterjedésű sivatagtól eltekintve – Dél-Amerika belseje, főleg az Amazonas-medence, ahová az esőerdőt áttörő utak csak a XX. század második felében hatoltak be.

Gazdasági szempontok

A világgazdaság fejlődése a XVIII. században kezdett túlhaladni Spanyolország-Portugália és gyarmataik gazdasági viszonyain. Az amerikai spanyol és portugál árutertermelő nagybirtokosok, valamint a brit gyarmatok ültetvényesei, iparosai és kereskedői a XVIII. század folyamán szembekerültek az anyaországok gazdasági érdekeivel, mindenekelőtt annak kereskedelmi monopóliumával. A spanyolok vámokkal védték gyarmati országaik iparcikk piacait, ezzel próbáltak védelmet nyújtani a kialakuló iparnak. Ez a gazdaságpolitika azonban gyökeresen szemben állt a földbirtokos oligarchia érdekeivel. A nagy földbirtokosok egyrészt termékeik exportjának akadálytalan növelésében, másrészt a jobb minőségű és olcsóbb iparcikkek behozatalában voltak érdekelték. A földrész sikeres függetlenségi háborúinak sorát a brit telepes gyarmatok nyitották meg (1776-1783). Az Egyesült Államok létrejöttének példája, valamint a francia forradalom és a napóleoni háborúk hatása oda vezetett, hogy 1810 és 1827 között – Kuba és Puerto Rico kivételével – a spanyol és portugál gyarmatok szintén kivívták függetlenségüket. Ekkor azonban a korábbiaknál is határozottabban különvált a két Amerika fejlődési pályája. Míg Angol-Amerikában a vállalkozó szellemű telepesek ősi intézmények híján, szabadon építhettek fel egy új társadalmi rendet, és a bőséges természeti erőforrásokat kihasználva előbb saját földrészüket, majd az egész világgazdaság vezető hatalmává emelték országukat, addig a latin-amerikai társadalmak viszont tovább hurcolták a merev feudális rendszer örökségét, és az angol, majd az észak-amerikai tőke behatolása nyomán újfajta gazdasági függésbe kerültek.

Települések, városhálózat

A városhálózat csomópontjait a spanyol gyarmati közigazgatás, valamint az Európával folytatott kereskedelem igényei alakították ki. A városok növekedése a belső migráció hatására a XX. században indult meg, és az iparosodással együtt a második világháború után vett nagy lendületet. 2000-re a városi népesség aránya elérte a 75%-ot. A vidékről a nagyvárosokba özönlő tömegek számára azonban sem az ipar, sem a szolgáltatások nem teremtettek elég munkaalkalmat; ezért a latin-amerikai urbanizáció együtt járt és jár a tervszerűtlenül épült városperemi szegénynegyedek elburjánzásával. A mértéktelen növekedés különösen jellemző a fővárosokra, amelyek lélekszámuk alapján rendszerint kiemelkednek a települések hierarchiájából, és már csak méretük miatt is rengeteg környezeti, gazdasági és egyéb problémával küszködnek.

A gyarmati városhálózat alapjainak megteremtése Spanyol-Amerikában 1600-ig, Brazíliában pedig 1700-ig tartott. Ezt követte a XIX. század közepéig a hálózat kiigazítása. A latin-amerikai és angol-amerikai városok szerkezete sok tekintetben különbözik egymástól. A spanyolok által alapított városok központjában nagy, négyszögletes teret találunk, amelyeket építészetiileg nagyszerű barokk középületekkel (városháza, székesegyház, bíróság – e hármat rendszerint mindenhol megtaláljuk, csak legfeljebb különböző méretekben) és palotákkal vettek körül. Tradíció, melyet évszázadokon keresztül követtek: a belváros utcahálózata – V. Károly 1521. évi rendeletének megfelelően – négyzetrácsos rendet követ. A központi tér környékén emelt paloták és elegáns lakónegyedek egészen a XX. századig megőrizték vonzerejüket, és leromlásuk, hanyatlásuk a nagyvárosokban vált különösen szembetűnővé az utóbbi évtizedekben. A felhőkarcoló, a modern irodaházak a XX. század második felében terjedtek el, és a központi tértől kiindulva valamely sugárút mentén sűrűsödve alkotják a modern cityt. A legszomorúbb nyomornegyedek Latin-Amerikában – az USA-tól eltérően – nem a városközpont környékén, hanem a távoli perifériákon alakultak ki. Nem hiányoznak azonban a jómódúak villanegyedeiből álló peremvárosok sem, amelyek általában az ipari övezettől távol eső, előnyösebb fekvésű, szép környezetű szektorokat foglalják el. Latin-amerikai sajátosság: az erődzerű, fallal körülvett zárt lakóparkok, melyek célja, hogy a romló általános közbiztonsággal szemben így védjék meg lakóikat. Ezek biztonságos fenntartása komoly költségeket emészt fel, melyeket a lakóközösség adója fedez. Ilyen védett lakóparkokkal egyébként az USA közbiztonsági szempontból legveszélyesebbnek tartott nagyvárosaiban is lehet találkozni.

A városok deszkabódéktól a fényűző palotákig terjedő épületállománya egyébként jól tükrözi a jövedelmek eloszlását. (Pl. Mexikó Cityben a háztartások leggazdagabb és legszegényebb $1/5$ -e között harmincszoros, Buenos Aires-ben tizenhatszoros a különbség.³ A latin-amerikai falusi tér funkciója: részben mint agrárterület, részben, mint a belső migráció forrása, harmadrészt szomorú tényként: a városi szegénynegyedek lakosságának utánpótlása. A legkevésbé urbanizált országok: Guatemala, Honduras, Haiti, Guyana, Bolívia, Paraguay.

Aktuális társadalomföldrajzi tendenciák

Latin-Amerika a Föld népességének 9 százalékát képviseli, a globálisan számolt bruttó össztermékből viszont csak 6,6 százalékot mondhat magáénak. Ebből nyilvánvaló, hogy Latin-Amerika egy főre jutó bruttó társadalmi összterméke alacsonyabb a világtáznál, s

ez a helyzet az utóbbi fél évszázad folyamán lényegesen nem változott. Latin-Amerika nem jutott a végzetes elszegényedés útjára, mint Trópusi-Afrika (lásd pl. Szomália esete). Viszont nem könnyelhet el Délkelet-Ázsiához hasonló sikereket a felzárkózás terén. Ha a kis karibi szigetországokat figyelmen kívül hagyjuk (melyek fő bevételi forrása a turizmus), akkor a gazdasági fejlettség rangsorát Argentína vezeti (néhány gazdaságilag válságos évtől eltekintve) 6900 USD/fő GDP-vel (2001), a sereghajtó pedig Haiti (480 USD/fő/év). A latin-amerikai társadalmakra a szélsőséges jövedelem eloszlás, a válságokban kirobbanó szociális feszültségek és a politikai instabilitás nyomják rá bélyegüket. A gazdaságilag elmaradott térségek közül Latin-Amerika halmozta fel a legtöbb külföldi adósságot, és adósságszolgálati terhei rendszeresen nagyobb összegre rúgnak, mint amennyi új kölcsönt felvesz. Ez az állandó forráskivonás súlyosbítja a tőkehiányt, így hátráltatja a gazdasági fejlődést, és konzerválja a térség egyoldalú függőségét, elsősorban az USA-val szemben alárendelt helyzetét.

Befejezésül, de nem témánk lezárásaképpen megemlítnünk néhány „globális problémát”, amely a XX–XXI. századi Latin-Amerikát sem kerülte el:

- népességrobbanás,
- urbanizációs folyamatok és ezek „melléktermékei”, a slumosodás, a túlzásúfolt nagyvárosok és a kiürülő és strukturálisan eltorzuló rurális térségek megjelenése, a társadalmi devianciák megerősödése, az elidegenedés fokozódó mértéke.
- környezeti problémák.
- az ún. Észak–Dél-ellentét jegyében a képzett tömegek elvándorlása, agyelszívás (brain-drain jelenség).
- az eladósodás problémái.
- a fegyverkezés XXI. századi újbóli megjelenése (lásd Venezuela esete Hugo Chávez elnöksége alatt, vagy pl. Peru és Ecuador területi konfliktusa miatt kialakult lokális háború).

Ezek azok a kérdések, melyek megoldásával Latin-Amerika országainak is meg kell próbálkozniuk. Sikere, vagy sikertelenségük valószínűleg már a közeljövőben nyilvánvalóvá válik.

IRODALOM

- BRADSHAW, M.: *The New Global Order. A World Regional Geography*. London, 1997, McGraw-Hill.
- CZEIZEL, ENDRE: *A magyarság genetikája*. Budapest, 2003, Galenus Kiadó.
- GALEANO, EDUARDO: *Las venas abiertas de América Latina*. Colombia, 1971, Siglo Veintiuno Editores.
- KOLB, A.: Die geographie der Kulturkteile. In Leidmair A. – Wissmann – Festschrift. Tübingen, 1962, 42–49.
- MÉSZÁROS – PROBÁLD – SÁRFALVI - SZEGEDI: *Amerika gazdaságföldrajza*. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó.
- MOLNÁR, GÁBOR: Latin-Amerika története. In *Világföldrajz*. Főszerk.: Tóth József. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- PROBÁLD, FERENC: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, 2004, Trefort Kiadó.
- TÓTH, JÓZSEF – VUICS TIBOR: *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs, 1998, Dialóg–Campus Kiadó.
- CSÉFALVY, ZOLTÁN: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest, 1994, Ikva Kiadó.

JEGYZETEK

¹ Molnár: i. m.

² Galeano: i. m.

³ Bradshaw: i. m.

DOBÓCZKY ADRIENNE¹

*Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA)
első tíz éve Mexikó szempontjából*

Be nem tartott ígérek?

Bevezető

Amikor 2004. szeptember 1-jén egy államközi megállapodáson alapuló, tudományos kutatói ösztöndíjakra kiírt pályázat egyik nyerteseként Mexikóba érkeztem, terveimben és a győztes pályázati anyag kutatási programtervében az szerepelt, hogy ott-tartózkodásom idején megvizsgálom: az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó diplomáciai kapcsolatainak története hogyan vezetett az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény² 1993-as aláírásához,³ illetve hogyan befolyásolta a szerződés működése ezeket a kapcsolatokat, elsősorban Mexikó szemszögéből nézve. A kérdés azért érdekelt, mert tudtam, hogy a két ország népe nemigen kedveli egymást, s kíváncsi voltam, miért és hogyan jött létre végül is ez az egyezmény és milyen hatást gyakorolt az államközi és az informális kapcsolatokra.

A magyar és a mexikói közoktatási rendszer közötti eltérés azonban úgy hozta, hogy kutatásom témáját teljes egészében meg kellett változtatnom és (elvileg) kizárólag közgazdaság-tudományi kérdésekkel foglalkozhattam. Vizsgálataim területétül végül a NAFTA Mexikó főbb ipari szektoraira gyakorolt hatását választottam.

Munkám kezdetén ugyanabból az előfeltételezésből indultam ki, amely eredeti kutatási témám kiválasztásában vezetett, tudniillik hogy egy ilyen nagy jelentőségű nemzetközi egyezmény megkötését az aláíró országok államközi kapcsolatainak barátira fordulása kell hogy megelőzzön, mert a kölcsönös jóhiszeműség és – megkockáztatom – bizalom elengedhetetlen feltétele a megállapodáshoz szükséges kompromisszumkészség kialakulásának. Úgy véltem továbbá, hogy a szerződés működése ezt a folyamatot viszi tovább a benne megfogalmazott kölcsönös célkitűzések és közös érdekek mentén. Valószínűsítettem azt is, hogy a szerződés eredményeképpen a résztvevő országok gazdaságában olyan pozitív folyamatok mennek végbe, amelyek hatására végre az átlagemberek vélekedése is elmozdul a szélsőségek irányából. Később rájöttem, hogy a helyi közvélekedés szerint ez a megállapodás Mexikó számára minden tekintetben előnytelen, és az Egyesült Államok nagyhatalmi eszközeivel (vissza)élve kényszeríthette ki azt, hogy saját céljainak eléréséhez ezzel teremtsen eszközt. Némiképp azért meglepett, hogy az értelmiségiek, közülük pedig leginkább talán éppen a közgazdászok ennél is sarkosabb nézeteket vallottak.